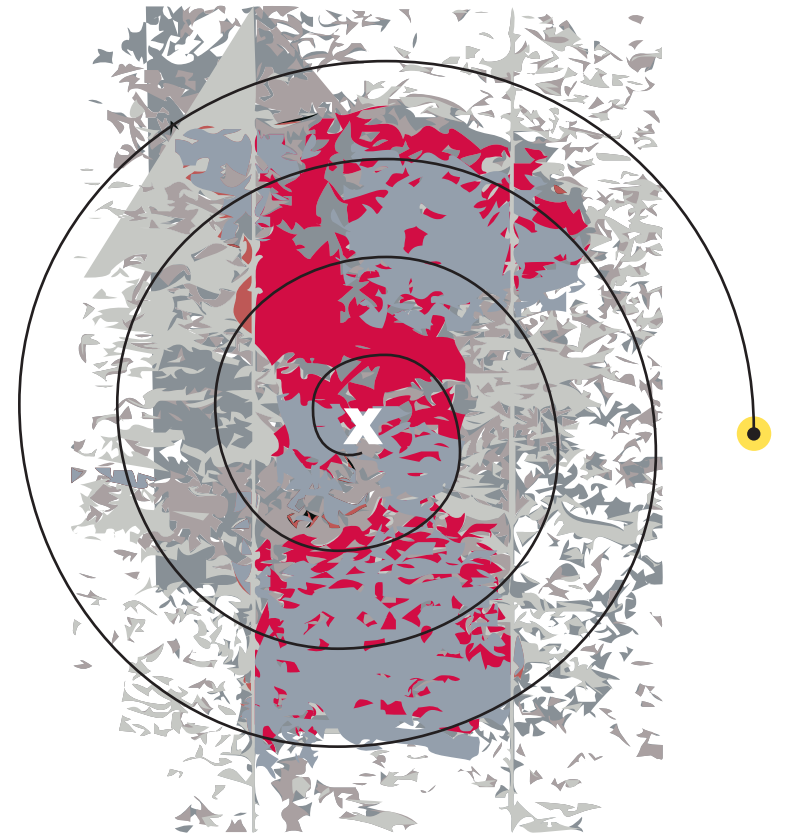

El viatge interior

Universitat de les Illes Balears

Gabriel Janer Manila

Lliçó inaugural de la **UOM**
curs acadèmic 2010-2011

El viatge interior

Gabriel Janer Manila

LLiçó inaugural de la **UOM**
curs acadèmic 2010-2011

© del text: l'autor, 2010

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 2010

DL: PM 870-2010

Per als homes i les dones a qui la fortuna ens féu néixer en una illa, els nostres primers viatges foren per mar. Si més no, vers el mar, que constitueix el nostre horitzó misteriós. Un dels records que tinc de quan era un infant, ho vaig ser en un poble del Pla de Mallorca en temps de postguerra, és un viatge familiar –gairebé en podria dir una excursió– a veure el mar llunyà, quasi remot. Devia tenir sis o set anys i encara no l’havia vist mai, tot i que me n’havien parlat sovint i el m’havien descrit ample i extens, inabastable. I m’havien contat històries velles de patrons de barca, de pirates cruels –moros a la costa!, era un crit d’advertiment que rescatava de la memòria velles tragèdies, petites epopeies rurals succeïdes en temps passat als pobles costaners i a les antigues possessions de les marines. La gent encara en coneixia els indrets moratius i servava el record d’aquell temps en què desapareixien homes fets, joves esvelts, donzelles a la flor del món: com la núvia d’Algendar, que fou raptada el mateix dia de la noça: «La núvia d’Algendar / avui és a terra / demà serà a mar», històries de naufragis, de batalles navals, de pescadors desapareguts i naufrags solitaris que el mar treia sobre les pedres d’una cala. Del mar, deien, només n’arriben males coses: els lladres de mar, pitjors que llops, la pesta i els recap-

tadors de tributs, afamegats, militars i carrabiners que porten fam enrere i duen, per dir-ho en una vella expressió mallorquina, la pell de la panxa aferrada a l'esquena. Aquelles històries de captius afaiçonaren la meva imaginació. La poetessa Maria Antònia Salvà hi fa referència en un poema narratiu del recull *Espigues en flor*, on explica el drama de quatre homes que, per la festa de Cinquagesma de 1665, foren encativats pels moros: «Dia de Pasqua granada, / ja és daurat el sementer, / desembarcaren els moros / en el portell d'en Vaquer. / –Ai del qui fa a la marina / de pastor o llenyater!– / Cada moro és un pirata / pitjor que un llop rapisser. / De quatre homes han fet presa / dins el pla llucmajorer: / Gori Salvà fill d'Antoni, / Marc i Joan Puigserver, / amb Antoni Romaguera, / –no diu com s'esdevengué. / Ja els prenen, ja els engrillonon, / ja els emporten cap a Alger. / Mar endins la nau fugia, / mar endins desaparegué...» Doncs aquell dia en què decidírem partir a conèixer el mar, el padrí Gabriel enganxà el cavall i pujàrem al carro els al·lots i les dones –deien que també a les guerres i als vaixells que afonen teníem privilegi. El padrí conduïa la càrrega i els homes de la família: el meu pare i els oncles, varen fer el camí en bicicleta. Més de quatre hores, va durar aquell trajecte. El mar era a menys de vint quilòmetres del meu poble i ens semblava perdut en un llunyedar. La carretera que hi portava era polsegosa i plena de clots, aquells dies d'estiu. Però quan arribàrem a

dalt d'un coster des del qual podia veure's el mar com una cinta blava, el padrí em va dir: Mira, tot quant veus és el mar. Ens instal·làrem en un hostal, el cavall i nosaltres. I m'enrecord que aquella tarda vaig caminar amb la mare per l'arena, i cercàrem copinyes, cornets i pedres llises, minúscules pedres que la força de l'aigua feia rodolar. He de dir que mai no l'he oblidat, aquell viatge transparent, ni la remor de les ones, ni l'alegria que hi posàrem, ni els crits de festa, ni els jocs. Tant que, quan el peixater portava el peix a vendre al poble –el passejava en un carro pels carrers i feia sonar un corn a fi d'anunciar-ne la venda–, aficava el cap entre la gent i m'hi acostava: mai no em va semblar que aquell peix, quasi escaldat amb tant de recórrer el poble sota el solell –entre el peix que arribava hi havia alatxa, molls, rajades, qualche lluç, peix de sopa–, vingués d'aquell mar exuberant de vida que havia conegut.

Amb el temps vaig sentir contar altres històries de viatges per mar a... fora Mallorca, l'indret natural de destí. Sabeu que els mallorquins dividim el món en dues parts: Mallorca, que és el centre del món, i fora Mallorca, que, bé que ho podeu imaginar, és molt gran. En una rondalla que porta per títol «Na Roseta», recollida per mossèn Antoni M. Alcover, s'hi diu: «I el rei ja li ha estret cap a sa barca, s'hi torna aficar, i a l'acte sa barca ja és partida vent en popa i ben atacada, com un estel, i de d'allà cap a fora Mallorca.»

M'explicaven que el meu repadrí de can Sabater havia fet el servei militar a l'illa de Cuba i hi havia romàs per espai de set anys. Quan va tornar, de tan magre, la família, de bon principi, no el va conèixer. El seu fill, el padrí Antoni, emigrà a l'Havana l'any 1920. Guard les cartes que va escriure durant el camí dirigides especialment a la seva dona i a la filla, la meva mare. Són cartes on es parla del mar, escrites des del mar: Ocea Atlàntic, vint-i-tres de maig de 1920. «Estamos en domingo y, por tanto, a cuatro días de Canarias. Navegamos en un mar grande casi sin límite, pero sereno como el cielo azul y tranquilo como una noche de luna. Anteayer por la tarde, desde nuestro buque vimos pasar a gran distancia un velero que, también como nosotros, estaba cruzando el océano, y ayer por la mañana vimos un vapor, también a gran distancia, pues sólo veíamos claramente el humo que desprendía la chimenea...» Un veí nostre, el sen Moncebo, havia estat soldat a la guerra de les Colònies. I el record les tardes d'estiu al portal de casa: ens hi arreplegàvem un esbart d'al·lots delitosos de sentir-li explicar les batalles en què havia pres part, les gestes heroiques del seu batalló, les paraules o les arengues del general Weyler. Cada dia el seu relat ens permetia de viatjar a l'illa de Cuba i les històries que contava esdevingueren els primers relats d'aventures que mai vaig sentir: la fascinació del risc, l'experiència del sol i la serena en estrany lloc, el vertigen de l'imprevist. També les rondalles ens

incitaven al viatge cap al desconegut. A «L'amor de les tres taronges» una jaia llança la sentència fatal al petit fill del rei: «Que en Bernadet no pugui reposar ni sossegar que l'amor de les tres taronges no vagi a cercar.» I he de dir que, com aquell jove príncep, percebia la sentència com si m'hagués caigut a sobre, mentre em disposava a obrir els ulls a la vida i a trescar nous camins, més enllà de les seguretats quotidianes. Us en recordau de Fèlix, el personatge de Ramon Llull, protagonista del *Llibre de meravelles*? S'hi descriuen les aventures del jove que, per recomanació paterna, «anava per los boscatges, per munts e plans, e per erms e per poblats, e per prínceps e per cavallers, per castells, per ciutats; e meravellava's de les meravelles qui són en lo món; e demanava ço que no entenia, e recontava ço que sabia, e en treballs e perills se metia...». El mar obert com un ventall, tot de senderes inabastables. Ens ho explicava el vicari, les tardes dels diumenges en què acudíem a rebre lliçons de Doctrina Cristiana. Penjava una estampa que venia a il·lustrar els seus ensenyaments i començava la relació dels fets: Un dia en què aquell gran sant que fou Agustí d'Hipona es passejava per una platja deserta i tractava endebades d'encabir en el pensament el misteri de la Trinitat, vet aquí que trobà un infant entossudit a traslladar amb una copinya tota l'aigua del mar en un clot d'arena. El sant se'n va riure i l'advertí que el que volia fer era impossible. Tan impossible, considerà aquell nin, com el que tu pretens. El

mar, ample i extens. Potser, només l'amor és més inabastable. Una antiga cançó popular diu: «Si la mar tornava tinta / i el cel que de paper fos, / no bastarien a escriure, / ma vida, nostres amors.» Encara que tota la mar tornàs tinta i el cel esdevingués un full de paper, ni tota aquesta tinta ni tot aquest paper serien suficients per explicar en la seva justa dimensió el sentiment d'aquell enamorat.

Més tard, a l'escola del poble, vaig aprendre que en aquell mar que s'obria davant els meus ulls hi havia unes altres illes, que, en altre temps, els vells mariners coneixien de lluny pel perfum que desprenien: olor de llimoner, de murtra, de codony, de llorer, de tarongina...; d'altres desaparegueren per causa d'un desastre de la naturalesa: d'un terratrèmol, d'una erupció volcànica, i el mar les engolí, i encara guarden els vestigis de les ciutats i els pobles que hi foren plens de vida i on, en dies assenyalats, quan la tempesta fibla, es remouen les campanes de les esglésies i el vent que allisa el mar porta a la platja la remor del bronze. Unes altres, en parla l'Odissea i encara ara succeeix a l'illot des Vedrà, davant l'extrem sud-occidental de l'illa d'Eivissa, vessen per les esclotxes de les roques regalims de mel, perquè les abelles salvatges hi han fet caseres i els degotims brollen del rusc. Molt més tard encara, vaig tenir notícia d'Ítaca, l'illa d'Ulisses, petita, pedregosa i agresta. No gaire gran: Telèmac, el fill d'Ulisses, no pot acceptar els cavalls que li ofereix Menelau, rei

d'Esparta, perquè a l'illa no hi ha bones pastures. Ítaca simbolitza el final del camí, la pàtria que el viatger erràtic enyora. El poema de Cavafis ens diu que, només després d'un llarg viatge –ple de ventures i de coneixences– podem saber el significat d'arribar al final: perquè només aquell que guarda la memòria de l'illa en un indret obscur del cor pot saber el significat del retorn. «Quan surts a fer el viatge cap a Ítaca / has de voler que el camí sigui llarg.» Sempre hi ha una altra illa al mar de Grècia: l'illa on habitava el gegant Polifem, l'illa de Lesbos, l'illa acollidora dels feacis, les illes Cíclades amb les seves petites deesses de marbre, quasi abstractes. Eea, l'illa misteriosa de Circe, la bruixa que adverteix Ulisses dels perills del seu viatge. Cal acudir al cant XII de l'Odissea per sentir la seva veu. Abans de passar per l'estret que vigilen els monstres Escil·la i Caribdis, a través del qual no permeten el pas dels navegants –Caribdis, disfressat de figuera, absorbia tres vegades al dia tota l'aigua del mar i allò que hi surava; Escil·la, sota la forma de dona envoltada de cans, devorava aquells qui s'hi acostaven–, Circe tracta de prevenir-lo d'un perill més suau, però no menys mortal: el cant de les sirenes:

*Arribaràs de primer a les Sirenes, que encisen
tots els humans, quisvulla que siguin que arriben a elles.*

Circe l'ajuda perquè no es deixi seduir. Perquè no es doblegui a l'encís del cant de les sirenes. De *se-ducere*, con-

duir a si, atreure cap a si, fascinar, captivar, encegar, enamorar. Les veus de les sirenes són seductores, podrien portar-te a la follia, a la sensualitat, són diabòliques. Li diu que tapi les orelles de la seva gent amb cera dolça a fi que no hi sentin:

*...però si el cor a tu et diu d'escoltar-les,
fes que et lliguin de mans i de peus dins el ràpid navili,
dret a la paramola, i que fermin les cordes ben altes,
perquè sentis a pler la veu de les dues Sirenes.**

La seducció ens estira cap als camins que traça la imaginació: perquè només ens sedueixen les imatges que la ment construeix, les aparences d'una altra realitat més viva, més brillant, més grata. Circe sabia que si Ulisses escoltava aquelles veus, no tornaria a casa. No ens sedueixen les ombres que es projecten sobre el mur de la caverna. Aquells presoners –ens ho explica Plató al començament del llibre setè de la *República*– estaven fermats i, des que eren molt petits, no havien tingut la possibilitat de mirar cap a un altre lloc més que al fons il·luminat de la cova. Sobre el mur, les ombres. Fins que, un dia, un d'aquells presoners es va escapar i va sentir que una força l'empenyia a córrer vers la claror del sol, a l'altre extrem del forat que servia de portal: bé sabeu que el camí, costa amunt, és penós, i que els ulls, fets a l'obscuritat, pateixen a mesura que han d'obrir-se a altres clarors. Lliure,

* Traducció de Carles Riba.

finalment, d'aquell no-res, el presoner escàpol haurà d'avesar-se a la nova llum, mentre haurà après que hi ha uns altres mons i unes altres maneres de mirar.

Vet aquí el viatge del qual us volia parlar, el més seductor: el viatge vers la memòria profunda de les coses. Vers els mons de ficció que la llengua construeix per mitjà de la força de les paraules que juguen a l'interior de la ment: nues, solitàries, sense cap més suport que la seva dignitat sonora, i amb la immensa càrrega de riquesa significativa que han acumulat al llarg dels segles: una paraula –afirmava Vigotski– és un microcosmos de consciència humana. El viatge als noms de les coses, a les paraules que ens diuen allò que nosaltres, com a societat, creiem que és el món. I ens diuen, sobretot, allò que imaginam que podria ésser el món. La paraula és, doncs, creadora de realitats noves, d'universos possibles. El meu gran viatge –i us he de dir que plana al llarg de tota la meva obra literària– és justament el que condueix a la ficció, a la creació de representacions de la realitat. En l'inici dels temps fou la por, escrivia Cortázar. I potser la por és allò que t'empeny a viatjar cap a la invenció de la vida que... era i no era. Un viatge cap a la suplantació de la realitat, cap a aquelles històries que encara no són, cap a l'articulació del record, cap a la fabulació. Vosaltres sereu com déus, diu el diable a l'oïda d'Eva en la primera escena de seducció de la història. Sereu com déus, potser perquè sereu capaços de crear noves realitats, d'extreure la lluentor de les paraules.

Però mentre he fet el camí vers la ficció, m'han acompanyat aquelles veus que em seduïren. Les veus que em recontaren les històries que varen cisellar la meua imaginació d'infant temorec. Aquelles veus voluptuoses esdevenien una projecció del cos, perquè no hi ha res tan vinculat a la carn com la veu. En aquell temps, la literatura fou per a mi sobretot una veu. Una veu que contava, que recitava, que llegia en veu alta, una veu que cantava. La ficció transitava per la veu. I us asseguro que vaig començar a estimar la literatura –la seducció del viatge cap als mons de ficció– sense saber que existís. I m'agradava que no m'enviassin a dormir, m'agradava que els adults seguissin explicant històries en veu alta, perquè aquelles històries alimentaven l'insubstituïble aprenentatge de la vida per la via de la imaginació. Llavors el viatge esdevenia una creació continuada i sense límits. I una força regeneradora. Fa uns quants anys, el professor Roger Caillois, que tan valuoses contribucions ha aportat a l'estudi del pensament fantàstic, va publicar un llibre autobiogràfic d'extraordinari interès: *Le Fleuve d'Alphée*. Aquest riu del Peloponès que passava per Olímpia, explicaven els antics grecs, posseïa la facultat de travessar tot el Mediterrani sense mesclar les seves aigües amb les del mar. L'autor reconta com, criat per dues dones analfabetes però no incultes, va aprendre molt abans de saber llegir el nom de les estrelles, dels ocells i dels arbres. Sabia moltes coses de les que són als llibres, i aquell tendre i

ric coneixement travessava, com el riu Alfeu, la societat dels que sabien llegir.

He de dir que *L'abisme*, la meva primera novel·la –un relat relativament breu–, escrita en la segona meitat dels anys seixanta, s'inicia sota el signe d'un viatge turbulent i desesperat: el camí que ha de recórrer Sísif, el pas cansat i gemegós, carregat amb una roca enorme, fins a la cima de la muntanya. Quan és a dalt, la pedra li fuig de les mans i torna a baixar impetuosament de bell nou. Els déus havien imaginat el pitjor dels càstigs: la percepció de la inutilitat de l'esforç. Per molt que s'hi esforcí, Sísif sap que, en arribar a dalt de la muntanya, la roca li fugirà de les mans i tornarà a agafar el pendís, rost avall. I així, fins a sempre, per vides i vides. Però és un mite que contradia el progrés, que no porta enlloc més que a la repetició continuada: cada dia, cada exercici i cada treball exigeixen el mateix esforç monòton. Hi ha, no obstant això, en Sísif quelcom de seductor: en cada moment del drama, és conscient del conflicte que pesa sobre la seva vida, de les ombres que oculta el destí. Gemega, Sísif, cansat mentre puja l'enorme roca que tornarà a baixar impetuosa. Però la seva reacció ens fascina perquè no cessa d'imaginar la possibilitat d'esser feliç. Construeix, mentre dura el terrible viatge, el camí de la rebel·lió. I es deixa seduir pel joc de viure. La seducció posseeix aquest formidable poder: Sísif s'allibera de la pesantor del càstig i desterra de la seva vida

la idea de la mort. No cessa d'esforçar-se i empeny la roca. Potser, molt lluny, va veure un núvol clar que anunciava l'alba i va sentir sobre la pell la frescor de l'aire net del matí, mentre tornava a baixar rere la pedra. Hi havia, doncs, al començament d'aquella primera novel·la, una citació d'*El mite de Sísif*, d'Albert Camus, tot just publicat en català: «La mateixa lluita per aconseguir el cim basta per omplir el cor d'un home.» Només la mateixa lluita? Aquelles paraules de Camus varen escandalitzar alguns lectors. Quan es publicà la novel·la érem a les darreries de la dècada dels seixanta i la lluita –la lluita política per les llibertats– no podia esser un fi en si mateixa. Però Sísif tractava d'omplir-se el cor en la batalla i de sentir-se viu. Com els presoners d'Auschwitz, per exemple, cercava de reconstruir el seu jo en un camp d'extermini nazi, de sentir-se viu, de saber que existia. Vet aquí una de les propostes més subtils de l'existencialisme: la passió de percebre que la vida és una construcció permanent, encara que l'alba no guaiti rere els núvols. L'escriptor alemany Günter Grass ha escrit recentment que, quan era un jove, ell diu: ignorant, però dotat d'una curiositat il·limitada, just al final de la Segona Guerra Mundial, va llegir aquella obra d'Albert Camus i se'n va sentir seduït, sense saber què era allò que el fascinava d'aquell llibre. Passats molts d'anys, diu, m'he tornat a sentir molt a prop de Camus, i d'aquella faula de la pedra sense repòs, i de l'heroic absurd de Sísif, que renega dels déus, però resta aferrat a la pedra.

I quan Jean-Paul Sartre necessita acudir a un mite clàssic per escriure el drama del seu poble, ofegat sota el pes de l'ocupació nazi, en plena guerra, acut a un jove rebel: Orestes, i reescriu el drama d'Èsquil. París agonitza i els oficials alemanys campen al seu antull pels teatres, els cabarets, els prostíbuls. Són talment mosques. *Les mouches* comença amb l'estàtua de bronze de Zeus que presideix l'orgia del poble d'Argos, una orgia anual on és representat el sentiment de culpabilitat col·lectiva. Orestes arriba a aquell poble en la plenitud de la disbauxa. Només té disset anys –com els herois antics de les rondalles, és a la flor del món–, i ha vingut per cometre el crim que ha d'alliberar Argos de la seva culpabilitat paralizadora. Zeus tracta de persuadir-lo perquè no el faci, aquell crim. El déu representa el poder dels nazis i diu que va crear el món, i els éssers humans, i la vida, perquè obeïssin les seves ordres. Orestes respon amb rotunda fermesa: «Però vares cometre un error: em vares fer lliure!» Irrat, i amb ganes d'exhibir el seu poder immens, Zeus fa que els estels s'arpleguin enmig del cel i el repta: «T'adones de la desesperació que t'espera si segueixes el camí que t'has marcat?» I Orestes respon: «La vida humana comença a l'extrem de la desesperació!» Ni la naturalesa ni els homes són justs, ben segur que això ho sabia Sartre; però poden afirmar la seva llibertat en la resistència. També per a Sísif, la vida comença a l'extrem de la desesperació. Però, temps abans, el

1932, el protagonista de *Voyage au bout de la nuit*, de Louis-Ferdinand Céline, escèptic i cínic, trencadís, i amarg, i salvatge –el món és ple de gent que té raó, ens diu, mentre dura el viatge–, arribarà al final de la nit, prop de l'alba, a l'hora en què la comports comença a girar sobre el seu eix, només per dir-nos que la vida és un punt de llum que fineix al final de la nit.

Paga la pena de retornar a Homer i recordar l'escena de l'encontre de Nausica, la filla d'Alcínous, rei dels feacis, i Ulisses. Ella ha baixat a la platja amb les serventes i, mentre esperen que la roba s'eixugui, Ulisses, que dormia entre unes mates, es desperta amb els crits de les joves. El seu vaixell ha naufragat i tots els seus companys són morts. Ell ha estat a punt d'ofegar-se en el mar i ha navegat a la deriva fins a arribar a aquella illa. Va despullat i, només cobert amb una rama, surt a l'encontre de les dones. Totes fugen, excepte Nausica, que li dóna socors i el condueix al seu pare. El rei el rep com un heroi i, aquella nit, després del sopar de benvinguda, Ulisses conta als feacis el seu llarg viatge, les seves aventures a través del mar. És un home que arriba de lluny, i és sobretot una veu que conta. L'han acollit i els conta les seves històries: les paraules cobren, de sobte, el misteri de la llarga saviesa que l'heroi ha obtingut del viatge. El contador d'històries, aquell que ens introdueix en la ficció, és un home que ve de lluny, que porta a l'esquena una càrrega d'emo-

cions, de sentiments, de passions, la memòria de les coses que ha conegut i ha vist durant el camí. La vida s'hi projecta, en les seves històries. I nosaltres l'aprenem a conèixer, la vida, a través dels seus relats. Mai no m'hauria enamorat –ha dit algú– si no hagués sentit contar històries d'amor. Si no hagués escoltat aquella veu vinguda de lluny disposada a recrear la vida a través de les paraules i a representar-la. En un relat d'Italo Calvino: *Se una notte d'inverno un viaggiatore*, el narrador ens diu que ha somniat tots els tipus de novel·la que mai no escriuria, però finalment ha provat d'escriure'ls a fi d'extreure'n l'energia creativa que contenen. Segurament, aquest és el més ric i el més inquietant dels seus llibres. El viatger d'aquella nit d'hivern recorre els paisatges de deu novel·les més una altra, l'onzena, construïda a partir d'una història d'amor, de lectura, d'espionatge, i que serveix de marc a totes les altres. Llegir és per a la protagonista retrobar una veu desconeguda que ningú no sap d'on ha vingut. Una veu que narra només el temps d'un somni, mentre teixeix una sèrie de variacions d'altres històries, a partir d'altres maneres de contar l'experiència de la representació. I només són fraccions de la representació, relats inacabats, fragments –la nostra imatge de la vida és construïda de fragments– que comprenen l'eco de totes les històries escrites. I potser s'escau treure a la llum l'escultura de Giacometti: *L'home que camina*. Podria ésser el viatger que arriba, una nit d'hivern? Camina aviat, procedeix

del caos, del no-res. Potser se'n va a construir el seu somni, de pressa i errant. Baudelaire va cantar-la, aquesta errància:

*Je chante les chiens calamiteux,
sont ceux qui errent, solitaires...*

Us he proposat el meu viatge a través del teatre interior del viatger només per arribar als espais de la ficció que la literatura, des que el món és món, ha construït. Les ficcions són un dels noms que posam al desig. Per Peter Handke l'escriptor és el viatger –l'home que camina–, que controla el desplaçament, assaja ritmes diversos, es perd en els meandres. L'escriptor es perd en les sinuositats d'aquest riu i viatja sovint amb les seves criatures. Si em preguntaven de què són fets els personatges que circulen a l'interior dels meus relats, la resposta és senzilla: de la matèria amb què el doctor Frankenstein tallà i cosí el seu collage: fragments de carn humana, de la matèria que alguna vegada va esser viva. L'autor s'hi projecta, en la figuració dels seus fantasmes, i hi defineix el seu món, els paisatges que el sustenten. Els meus protagonistes viatgen sobretot a les ciutats d'Europa. Jo també hi he viatjat. I ho he fet com un viatger, no com un turista: el viatger cerca descobrir els paisatges, la gent, la sensació de la diversitat. (El turista banalitzava el món, cerca els costums convertits en folklore, i defineix el seu propi sentit en els parcs d'atraccions; el país que l'acull esdevé un espectacle, filma o fotografia allò

que veu i, segurament, no acabarà de descobrir la terra que visita fins que en vegi les imatges projectades en el televisor. Per a alguns turistes americans, Europa és un parc d'atraccions: dilluns, la torre Eiffel, dimarts, la basílica de Sant Pere, dimecres, la torre de Pisa, dijous, el Museu Britànic, divendres... Sovint se'n fa una caricatura: si avui és divendres, això és Venècia. Fa molts d'anys, devia esser devers el 1965, Jaume Vidal Alcover, que llavors encara residia a Mallorca, es va topar en una llibreria de Ciutat amb una estrangera que preguntava on era la torre inclinada, ben segura que es trobava a la ciutat de Pisa. No va esser fàcil de convèncer, perquè ella havia seguit una ruta falsa, però aparentment lògica: Barcelona era Gènova, per exemple. A mi em va succeir que vaig trobar-me amb un grup de turistes italians que sortien de visitar la catedral de Palma: una senyora es queixava als companys del grup perquè la visita havia anat massa de pressa i no havia tingut temps de visitar la tomba de Napoleó. I encara una altra anècdota: en ocasions diverses he anat de vacances a Wengen, un petit poble suís arrezerat als faldars dels Alps. Per allí passen els trens que porten els turistes a la Jungfrau. He sentit contar que, si és un dia de boira, encara que no pugui veure's res, hi pugen igualment els turistes japonesos, si és que ho tenien programat, i, en arribar a dalt, entre núvols baixos, es retraten vora el rètol que indica que aquell indret és la Jungfrau. Cert és que el món possibilita mi-

lers d'aventures i coneixences a aquells que en desitgen tenir. Podria dir que, com els espeleòlegs, com els alpinistes, com els oceanògrafs, he viatjat de manera vertical a fi de penetrar a l'interior de les ciutats on he acudit. Llavors, en els viatges dels meus personatges ficticis s'hi relata un fragment de la meva biografia. D'aquelles ciutats sovint me n'he enamorat. Roma, Londres, Milà, Lucca, Florència, Venècia, Heidelberg, Praga, Lucerna, Viena, Berlín, París. Sobretot, París: *J'ai deux amours, mon pays et Paris...*, cantava Joséphine Baker fa més de cinquanta anys, mentre ballava al·lucinada i cremava alhora. M'agrada anar-hi durant la tardor, quan les fulles dels arbres de la riba del Sena comencen a caure. El riu flueix entre palaus i torres, llibreters de vell i venedors ambulants de litografies, mentre la ciutat adquireix un misteri secret. Resten encara múltiples indrets on és possible aturar-se a imaginar alguns herois de les velles novel·les l'acció de les quals succeeix en l'escenari de la ciutat: misterioses places, carrers fastuosos, jardins retallats a l'estil de Versalles, brolladors barrocs, edificis esplèndids... Herois de Zola, de Maupassant, de Lorraine, de Balzac, de Marcel Proust, de Flaubert... Els fantasmes caòtics de París. I la pluja. La presència lluminosa de l'aigua que cau –la pluja intermitent de tardor– sobre el cor cansat dels bulevards. A vegades pens que seria interessant indagar com la ciutat és observada i percebuda pels seus habitants. Què pensa de París un conductor del metro, una

ballarina del Moulin Rouge, un professor de la Sorbona, un transvestit de Chez Madame Arthur. Les percepcions de les ciutats són diverses i París es multiplica sempre. Mai no et penediràs d'haver viatjat a París. I cantaràs amb Edith Piaf: *Non, je ne regrette rien...* Perquè París no tolera els penediments ni la contrició. D'aquests viatges per les ciutats d'Europa –són viatges ficticis?– us en proposaria tres fragments, gairebé escollits a l'atzar. Com aquell que fa zàping, viatjarem d'una novel·la a una altra, i ens detindrem en l'instant efímer de la seducció. El primer pertany a *Lluna creixent sobre el Tàmesi*, publicada el 1993. S'hi explica la història d'un home al qual la imprevisible mort del pare l'obliga a viatjar a Londres. A la riba del Tàmesi el fill evoca, amb fascinació, la figura d'aquell home de rica, colpidora i intensa personalitat:

Algú li va dir:

–Doncs és ple de disbarats, el mar?

I responia el pare:

–No solament el mar. També l'illa ho és, un disbarat. Però ens queda la pluja.

M'agradava sentir-lo, quan explicava que cap altra ciutat d'Europa no era capaç d'esdevenir tan màgica, en ser colpejada per la pluja.

–Mai no plou de la mateixa manera d'una ciutat a l'altra –afirmava–, igualment que els homes de cada indret disposen d'una manera particular d'enfollir.

Havia vist ploure sobre els carrers de Roma, la pluja verda del Trastevere, la pluja barroca de la plaça Navona; coneixia les

pluges intermitents de Londres; havia vist ploure sobre París des de la torre Eiffel, brusca d'aigua i neu sobre el Sena. Havia vist ploure a la plaça de Sant Marc de Venècia: era sol i tota la plaça i tota la pluja varen ser per a ell, aquella nit. Havia vist ploure a Ginebra des d'una cafeteria –una mica de plor, minúscules gotes de pluja, li compareixia als ulls, en parlar de Ginebra–, mentre un pianista acompanyava el colpeig de l'aigua sobre els vidres.¹

Després del funeral, transcorreguts els vuit dies de dol rigo-rós, don Joaquim es disposà a escoltar la lectura del testament de l'oncle. Acudí el notari a casa seva, una mica abans de migdia. Una criada els serví una copa de vi sec. Invocaren la memòria del difunt i es disposà a conèixer la seva última voluntat. El senyor d'es Cal·lar el feia hereu de tots els seus béns: les cases de la cala amb l'antiga torre de defensa, l'alzinar, les pinedes i la garriga; que incrementaren l'herència del pare i les propietats que havien constituït el llegat patrimonial de la seva mare.

Però l'heretatge, per disposició testamentària, estava sotmès a una sola i ineludible condició: en una caixa de fusta folrada de pell, l'oncle guardava, bellament tancades en discretíssimes taleques de seda, les pedres dels rius que, un cop a Lisboa, l'altre a París i a Roma, havia rescatat de la força de l'aigua. Aquelles pedres representaven l'espai d'amor que s'havien atrevit, ell i dona Mònica, a arrencar del temps a fi de guanyar un batec, només un batec, d'eternitat.

¹ *Lluna creixent sobre el Tàmesi*. Ed. Columna. Barcelona, 1993. Pàg. 66-67.

«Però no hi ha res etern –concloïa l'oncle–, ni tan sols l'amor, que no s'escapa, tanmateix, de l'erosió lenta dels rius. Són més amables al tacte, aquelles pedres que l'aigua afaïçona; potser més subtils, com l'amor que la vida llavora un dia i l'altre.

»Ningú no sap, però, que mentre perden els grops, es fan pols lentament i s'aniquilen. No vull anar contra el curs de la vida; per això és que el meu hereu haurà de retornar les pedres als rius que els corresponen. Un quadern li indicarà el punt exacte d'on varen ser extretes. Per a aquests viatges farà servir un acompte bancari que tinc a nom seu. No seria legítim que aquestes pedres continuassin extraviades del seu curs natural, que no puc imaginar-me'l, l'amor, dissecat en una caixa de fusta».²

La segona proposta pertany a la novel·la *La vida, tan obscura*, de 1997. Margarida, la protagonista, filla d'una família mallorquina de bona casa, fuig amb l'enamorat, el fill de la botiga de queviures de la cantonada, al barri antic de la ciutat de Mallorca, una nit de tardor. Es casen en secret a la Seu i parteixen a França, i s'instal·len a París, on ell treballa en un magatzem de distribució de fruita. Lluny de la monotonia i la moral estreta de la societat en què ha nascut i passat l'adolescència, instal·lada en el París dels anys trenta, voldrà viure amb profunditat les relacions per les quals se sentirà atreta: personatges misteriosos, ambigus i seductors. I es deixarà portar pel desig:

² *Ibidem*. Pàg. 134-135.

Era la primavera de mil nou-cents trenta-nou. Els mesos que precediren la invasió alemanya, el doctor Eberhard Murer i na Margot varen viure una passió única, només comparable a les que vivien a la pantalla dels cinematògrafs les grans estrelles de Hollywood. Un dia visitaren un jueu que s'havia instal·lat a aquella ciutat americana, amic del doctor Murer, i que es trobava a París només de pas: Eugene Joseff era argenter, creador d'esplendorosos joiells que podien fascinar, provocar l'admiració, seduir... Havia creat el cinturó d'un xec anomenat Rodolfo Valentino i les arracades que portava Scarlett O'Hara per recuperar l'amor de Rhett Butler. Aquell dia, el doctor Murer li regalà un anell de diamants. Fou capaç de seduir na Margot fins al punt de fer-li creure que era alguna cosa més que un home: una serp o un cadàver. Segurament, no varen estimar-se; però descobriren com és més subtil l'amor i més sagaç. Tenien la impressió que no hi serien a temps, que tot estava perfectament traçat: la gentilesa dels amants, les carícies... I es llançaren a viure impunement l'aventura galant d'una passió que trencà tots els límits.

–M'agrades, Eberhard. No em diguis que m'estimes. Digues, només, que et faig desvariar.

Potser es refugiaren en la follia, perquè tenien por. Els hauria ofegat la por, si no se n'haguessin emparat a força de crear petites realitats de ficció que els permetien l'obsenitat d'esser feliços. No sabien estar-se a casa i sortien a sopar totes les nits, i a les festes, i a les boïtes, i als espectacles insolents que s'atrevien a posar un pessic d'audàcia a la vida. Anaven a la Coupole i era com un escenari fantàstic: les cortines de vellut negre, els jocs de llum sobre el vidre del mostrador, els seients alts de cuir... Una orques-

tra amb els músics vestits de frac... Una jove tuberculosa feia striptease, abans del ball. Es deixaven emportar per les nits enfolliades del Boeuf Sur le Toit, prop de la Madeleine. Una mica d'hairix podia mesclar-se amb el tabac de pipa. Una d'aquelles nits, na Margot pujà en una taula i es desvestí als ritmes d'una jazz-band de negres venguda de New York. Lentament, li va caure el vestit, els guants de seda roja, el sostenidor de randa i setí... i va aparèixer un cos voluptuós a la mesura del desig.³

I la tercera. En aquest cas, pertany a *Els jardins incendiats*, que obtingué el premi Carlemany de novel·la de 1997. Els protagonistes, una parella jove, en un viatge a Itàlia fan una estada d'uns dies a Florència:

Arribàreu a Florència un horabaixa de primavera, des de Barcelona, en un avió d'una companyia italiana. L'aterratge fou sorprenent: l'aeroport és a prop de la població i, potser fou la transparència de l'aire, la claror límpida de les tardes toscanes, que féu que sentíssis la presència màgica de la ciutat més bella del món. Fou com si l'avió hagués vingut a baixar ran de Santa Maria del Fiore, al centre de la Piazza della Signoria o a l'interior del claustre del palau dels Mèdicis. Us instal·làreu en un hotel a la vora de l'Arno i, des de la cambra, podíeu veure les velles teulades i les façanes filtrar-se tremoloses en l'aigua del riu: color de rosa podrida, verd gris, gris blavenc dels marbres daurats. Passàreu els dies,

³ *La vida, tan obscura*. Ed. Columna. Barcelona, 1997. Pàg. 118-119.

no gaires, entre obres d'art, sota el cel de Giotto. Visitàreu el convent de San Marco, els jardins de Boboli, Santa Croce... Aquells dies, a Florència, coincidíreu amb la biennale de la moda i, a la sín-drome de Stendhal, afegires encara la fascinació que et féu sentir l'efervescència creadora dels grans modistes. A Florència, aquells dies, assistires al maridatge de l'eternitat i l'efímer: els espais sagrats de l'art s'obriren de sobte a la fotesa dels draps i els vestits. En una sala de la galeria dels Uffizi, Armani introduí catorze visitants furtives, com sorgides de la paleta de Piero della Francesca: impalpables presències de crespons i mussolines. Sota la cúpula octogonal de la capella dels Mèdicis, Ferré transcendia les ombres de marbre i les gemmes incrustades: havia col·locat cinc marinyacs volàtils que, potser, s'assemblaven a les màquines inquietants de Leonardo: esquelets de vímet coberts de transparències setinades, quasi etèries. Objectes de seducció o de tortura, explicaven la història d'un cos enigmàtic. A la sala de les flors de lis del palazzo Vecchio, Saint Laurent havia imaginat un llac de miralls hexagonals capaç de reflectir fins a l'infinit les pintures de la teginada, enmig del qual una Judith en bronze de Donatello observava les seves rivals: diverses figuracions de top-models, Inés Sastre, Cindy Crawford, Claudia Schiffer, Naomi Campbell, Yasmeen Ghauri... Al museu zoològic de La Specola, Gaultier temptejava la provocació: havia llançat vels de gasa sobre les vitrines plenes d'animals dissecats, sembrat de pètals rojos els taüts de vidre dels cossos de cera, els budells defora, i havia posat a aquells cadàvers sostenidors elàstics i bodies transparents, tornassolats. I a l'Acadèmia, Valentino presentava divuit possibles aspirants, vermelles d'empegueïment, a matrimoniar-se amb el David de

*Michelangelo; el qual, sota la cúpula de llum blanca, restava en la més absoluta indiferència.*⁴

Els exemples podrien multiplicar-se i us asseguro que serien copiosos. Tinc el delit de referir-me, finalment, a un viatge que es produí en unes circumstàncies especials: fou durant la tardor de 1989 a Berlín. Vaig passar quatre setmanes a la vora del mur, mentre les fulles dels arbres de les riberes del riu Spree queien amb lentitud sobre la gespa. Durant la meua estança hi va nevar diverses vegades, sobretot de nit, i els jardins i les places adquirien de sobte una aparença blanca, com d'estranya postal. Aquells dies a Berlín vaig viure uns fets d'una significació indiscutible per a la història d'Europa. El mur, que dividia la ciutat d'ençà de 1961, fou obert definitivament i milers de ciutadans de l'Alemanya de l'est corrien escapats perquè volien conèixer l'altra meitat de la ciutat dividida, juntament amb els plaers del consum amb què l'occident els enlluernava. Vaig veure la ciutat literalment ocupada per una multitud d'alemanys de l'est disposats a comprar –el govern de la República Federal Alemanya els obsequiava amb cent marcs de benvinguda– les increïbles futilitats de l'occident: cintes magnetofòniques, aparells de ràdio, rellotges, roba de marca... I sobretot,

⁴ *Els jardins incendiats*. Ed. Columna. Barcelona, 1997. Pàg. 126-127.

taronges i plàtans, les grans fruites exòtiques que no trobaven al seu país... Els vaig veure embadalir-se davant les andròmines eròtiques d'un sex-shop, la boca oberta davant els mostradors dels grans magatzems. Era com si arribassin innocents, incontaminats, com si vinguessin de molt lluny. I, no obstant això, venien d'allà a prop, a vegades de la mateixa ciutat. La decisió d'obrir les fronteres, va produir canvis significatius en la ciutat. Hi havia més gent, i alguns problemes de solució difícil. Però el mur havia caigut. I la caiguda del mur havia estat una conseqüència de la pressió popular. Dels ciutadans de l'est que ja estaven cansats de romandre tancats rere una paret, preservats de la corrupció occidental. A partir del nou de novembre, vora el mur va haver-hi festa sempre seguit: les càmeres de televisió de tot el món, els periodistes gràfics, els estudiants..., mentre esperaven que fos oberta la històrica porta de Brandenburg, el símbol de la reunificació. Milers de persones acudien cada dia al mur amb un martell i una escarpra disposats a arrancar-ne un tros i a emportar-se'l. Sorgia la febre de les relíquies i es deia que hi havia milionaris remots que oferien molts de milions, si els volien vendre íntegrament el mur. Però, més enllà de les anècdotes, planava una inquietud entre la gent: què passarà a Europa? La idea de la reunificació alemanya era present en el pensament de tots. I els periòdics, la televisió i els carrers participen d'un debat que corprèn i excita. Un d'aquells matins, en acudir a la Staatsbibliothek, en comptes de treballar unes hores,

vaig arribar fins al mur, atret per la gresca d'un grup de músics que tocaven una gran varietat d'instruments de percussió: tambors, i esquesques, i ferreguins, i platerets... Portaven un ritme foll als ossos, aquells músics, i aconseguien comunicar-lo a la gent que els rodejava. Acabàrem movent-nos tots, al joc del seu aire: la gent que badocava, els periodistes gràfics, els nins de les escoles... I també aquells que picaven al mur per arrencar-ne una esquerdada. Només el mur, incapaç de moure's per si mateix, inalterable i sòlid, no era capaç d'unir-se a la festa, disposat a sacsejar la carcassa de ferros torçuts. No gaire lluny dels músics, un home picava amb duresa i aconseguia arrabassar alguns trossos del morter pintat. Molt a prop, el fill els venia a la gent i en demanava cinc marcs de cada un. Quan va observar que la policia passava allà a prop, en una furgoneta, va retirar ràpidament el negoci. Llavors el va tornar a estendre i, encara que de tot d'una no li era fàcil cloure els tractes, s'hi acostaren dos galeristes americans i els hi compraren tots. Els galeristes els embolicaven en un paper blanc i els dipositaven en una bossa. Dins les seves mans, els fragments del mur de Berlín adquirien una estranya màgia. La nit anterior a la meva partida vaig assistir a la representació d'*Orfeo et Euridice* de Christoph Willibald Gluck en un muntatge d'Achim Freyer. L'amor venç, ens venia a dir aquella música, totes les tenebres, la cançó d'Orfeu és poderosa perquè parla d'amor... El dietari que en vaig escriure, *Satan estima Berlín*, acaba amb aquestes paraules:

Potser m'acomiadava de la ciutat, de nit, mentre la neu queia sobre l'asfalt. M'hauria agradat perdre'm entre les ombres, caminar ran del mur, tornar a trepitjar les úniques passes... D'aquí a pocs dies les excavadores envestiran de bell nou el morter i obriran la porta de Brandenburg i Berlín serà encara, potser més que mai, la confluència de dues Europes. La ciutat dinàmica, pletòrica d'energia, impregnada de contrastos i excessos, el punt de sutura entre l'Est i l'Oest, capaç de renéixer contínuament, malgrat les convulsions i les ruptures, les persecucions i les ruïnes. Adolorida i fràgil, la ciutat, fascinant i insòlita: un mite amb rostre humà, nodrit de contradiccions que li confereixen una dimensió de tràgica modernitat. Fou durant la tardor de 1989...⁵

Potser només és el temps d'un somni, el temps de construir un camí, d'alçar dempeus la representació. Les paraules juguen a l'interior de la ment i arriben a un lloc estrany, desconegut. És la seducció del viatge cap als espais de ficció. Els déus van cometre un error quan ens varen fer lliures. Al final de la nit, a l'extrem de l'alba, feliços, tanmateix, aquells que, com Ulisses, han fet un bon viatge.

Gabriel Janer Manila
Universitat de les Illes Balears

⁵ *Satan estima Berlín*. Ed. 3i4. València, 1990. Pàg. 89.